

H ENNOIA THΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΑ

Φωτεινή Νικολαΐδη, Δασκάλα, MSc
nikolfot@hotmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το εννοιολογικό περιεχόμενο της παιδικής ηλικίας ποικίλει ανάλογα με τον κοινωνικό χώρο και χρόνο. Η παιδική ηλικία είναι μία μεταβλητή της κοινωνικής ανάλυσης και δεν μπορεί να διαχωριστεί εντελώς από άλλες μεταβλητές όπως η τάξη το φύλο και η εθνότητα. Η παιδική ηλικία χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητες διαχρονικά, από την εποχή που το παιδί αντιμετωπίζονταν ως ενήλικας μέχρι την εποχή μας, που η παιδικότητα αναγνωρίστηκε ως ξεχωριστή περίοδος της ανθρώπινης ζωής και χρήζει ιδιαίτερης αντιμετώπισης.

Τα τέλη του εικοστού αιώνα χαρακτηρίζονται από τεχνολογικές και πολιτικές εξελίξεις που επηρεάζουν τα παιδιά και τους νέους. Η παγκοσμιοποίηση διατηρεί μια πολύπλοκη σχέση με το νέο μοντέλο της παιδικής ηλικίας. Τέσσερις όψεις της παγκοσμιοποίησης επηρεάζουν άμεσα τα παιδιά:

- Τα νέα μοντέλα μετανάστευσης
- Οι προσπάθειες των διεθνών πολιτικών οργανισμών
- Η οικονομική παγκοσμιοποίηση
- Ο παγκόσμιος καταναλωτισμός

Οι νέες κοινωνικοτεχνολογικές συνθήκες δημιουργούν περιβάλλον εξαφάνισης της παιδικής ηλικίας. Η εγκατάσταση της τηλεόρασης και των λοιπών ΜΜΕ στα σπίτια έχει αντικαταστήσει το γραπτό και τον προφορικό λόγο με έναν συμβολικό λόγο από εικόνες, σκίτσα, αφίσες και διαφημίσεις που απευθύνονται στα αισθήματα των ενηλίκων και όχι στη λογική τους. Σύμφωνα με τον Postman, η πρόσβαση των παιδιών στην "αποκλειστική" γνώση των ενηλίκων, μέσω των ΜΜΕ, σημαίνει την αρχή του τέλους της παιδικής ηλικίας.

Η παιδική ηλικία αποτελεί, επομένως, μια μεταβλητή της κοινωνικής ανάλυσης που επηρεάζεται όχι μόνο από τις τοπικές συνθήκες αλλά και από το διεθνές περιβάλλον. Οικονομικές κρίσεις και γεωπολιτικές ανακατατάξεις δεν αφήνουν ανεπηρέαστη καμία χώρα, προσβάλλοντας τα ασθενέστερα τμήματα της κοινωνίας και ιδιαίτερα τα παιδιά. Πλέον, το εννοιολογικό περιεχόμενο της παιδικής ηλικίας ποικίλει από κοινωνία σε κοινωνία αλλά και εντός της ίδιας της κοινωνίας.

Λέξεις-Κλειδιά: Παιδική ηλικία, Παγκοσμιοποίηση, Μετανάστευση

ABSTRACT

THE CONCEPT OF CHILDHOOD THROUGH TIME

The connotation of childhood varies with social space and time. Childhood is a variable of social analysis and cannot be separated completely from other variables such as class gender and ethnicity. Childhood has also been characterized by particularities through time, from the age the child was treated as an adult until modern age, where childhood was recognized as a distinct period of life and thus requiring special treatment.

The late twentieth century was characterized by technological and political developments affecting children and young people. Globalization maintains a complicated relationship with the new childhood model. Four aspects of globalization directly affect children:

- New migration models
- The efforts of the international civilian organizations
- Economic globalization
- The global consumerism

New social and technological conditions create an environment of a disappearing childhood. Television and other media have replaced other previously prevalent means of communication, such as written and the spoken language, with a symbolic language that consists of images, sketches, posters and advertising aimed at adult feelings rather than their reasoning. According to Postman, children's access to the "exclusive" knowledge of adults, through the media, marks the beginning of the end of childhood.

Childhood is therefore a variable of social analysis, influenced not only by local conditions and the international setting. Economic crises and geopolitical upheavals cannot leave any country unaffected, attacking the weaker sections of society, especially children. Nowadays, the conceptual content of childhood differs from society to society, but also within each society itself.

Key Words: Childhood, Globalization, Migration

Η έννοια της παιδικής ηλικίας

Η ιδέα της παιδικής ηλικίας, ως χαρακτηριστική φάση της ανθρώπινης ζωής, είναι μια επινόηση των νεώτερων χρόνων. Τόσο στην καθημερινότητα όσο και στην επιστήμη, η αναφορά στην παιδική ηλικία είναι συχνά αντιφατική. Το παιδί, ενώ μας είναι οικείο, συνάμα δεν το γνωρίζουμε, χρήζει προστασίας αλλά είναι και πηγή κινδύνου και μας πλημμυρίζει με αναμνήσεις νοσταλγίας αλλά και τραύματος (Μακρυγιώτη, 2001). Η λέξη παιδί παραπέμπει σε βιολογική ανωριμότητα, εξάρτηση και αδυναμία, ανάλογα με τα κριτήρια που χρησιμοποιεί ένας δεδομένος πολιτισμός, προκειμένου να ορίσει το μη-ενήλικα. Όλα αυτά αποκτούν νόημα ως πολιτισμικά γεγονότα (Παπασημάκη, 2008).

Με άλλα λόγια, η παιδική ηλικία είναι μια μεταβλητή της κοινωνικής ανάλυσης. Δεν μπορεί να διαχωριστεί εντελώς από άλλες μεταβλητές όπως η τάξη, το φύλο και η εθνότητα (Goldson, 1997).

Τα βιολογικά χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας, με τα αρνητικά τους γνωρίσματα, εγκαθίδρυσαν άνισες σχέσεις εξουσίας και εξάρτησης ανάμεσα στα παιδιά και στους ενήλικες, θεωρώντας τα «μη ορατούς πολίτες» και έγιναν αντικείμενα διακριτής μεταχείρισης. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, διάφοροι στοχαστές επιστήμονες προσέγγισαν την παιδική ηλικία κοινωνικοϊστορικά. Η Ψυχολογία ήταν η πρώτη επιστήμη που μελέτησε την παιδική ηλικία αποκομμένη από τους κοινωνικούς παράγοντες. Παράλληλα, ο Freud διερεύνησε την παιδική

ηλικία των ασθενών του, προκειμένου να μελετήσει τις συμπεριφορές τους, χωρίς όμως να ασχοληθεί με αυτή καθεαυτή την παιδική ηλικία.

Διαχρονική εξέλιξη

Ο ιστορικός P. Agies ανανέωσε ριζικά τη μελέτη της παιδικής ηλικίας, εστιάζοντας στη φύση της και χαρακτηρίζοντάς την ως ιδιαίτερη και άξια προς μελέτη άποψη, που έγινε αποδεκτή στα νεώτερα χρόνια. Ο P. Agies ερευνήσε τη θέση του παιδιού και της οικογένειας στην προβιομηχανική-παραδοσιακή κοινωνία της Γαλλίας, όπου η παιδική ηλικία διαρκούσε όσο το νεαρό άτομο δεν ήταν σε θέση να αυτοεξυπηρετηθεί ως προς τις βασικές σωματικές ανάγκες (περίοδος **κανακέματος**). Αμέσως μετά, το παιδί γινόταν **«νέος άνδρας»** χωρίς να έχει περάσει από τα στάδια της νεανικής ηλικίας, πράγμα που πιθανόν συνέβαινε πριν από τον Μεσαίωνα και συμβαίνει σίγουρα στη σημερινή εποχή. Η κοινωνικοποίηση του **«παιδιού-νέου άνδρα»** εξασφαλιζόταν μέσα από τη **«μαθητεία»** και τη συναναστροφή του με τους ενήλικες. Η κοινωνικοποίηση αυτή δε στηριζόταν τόσο σε συναισθηματικό υπόβαθρο, όσο στην ανάγκη κάλυψης των υλικών αναγκών της οικογένειας (Αριές, 1990).

Με το τέλος του Μεσαίωνα, αυτό ατονεί και στις βιομηχανικές κοινωνίες το θεσμό της «μαθητείας» έρχεται να τον αντικαταστήσει το σχολικό σύστημα. Συγχρόνως, εμφανίζεται η οικογενειακή στοργή και το ενδιαφέρον των γονιών για το **«καλό»** των παιδιών τους. Η νέα αυτή εξέλιξη σηματοδοτεί νέες αξίες ως προς τα παιδιά, άγνωστες για τους προηγούμενες αιώνες, αφαιρώντας συγχρόνως ένα κομμάτι από την αυτονομία που διέθεταν πριν ως **«μικροί ενήλικες»** στον κόσμο των **«μεγάλων ενηλίκων»**. Από τα τέλη του 16^{ου} και κατά την διάρκεια του 17^{ου} αιώνα, στη γαλλική κοινωνία γίνονται δομικές αλλαγές, που έχουν σαν αποτέλεσμα την αναγνώριση της παιδικής αθωότητας, το σεβασμό της παιδικής ηλικίας αλλά συγχρόνως και την αδυναμία και την άγνοιά της, που πρέπει να χειραγωγηθούν μέσω της εκπαίδευσης. Συγχρόνως, ο εκχριστιανισμός των ηθών οδηγεί σε αναγνώριση τόσο της προσωπικότητας των παιδιών όσο και την αθανασία της ψυχής τους. Ως φυσικό επακόλουθο, η παιδική παρουσία αναδύεται στα έργα ζωγραφικής, δίνοντας το δικαίωμα στον P. Agies να υποστηρίξει ότι ναι μεν η παιδική ηλικία αρχίζει να αναγνωρίζεται το 13^ο αιώνα, η επιβεβαίωσή της όμως πραγματοποιείται το 17^ο αιώνα (Αριές, 1990).

Ο ψυχοϊστορικός μελετητής της παιδικής ηλικίας De Mause δε συμφωνεί με τα συμπεράσματα του P. Agies, σχετικά με τη κακομεταχείριση του παιδιού των παραδοσιακών χρόνων. Ο De Mause (De Mause, 2001) περιγράφει διαχρονικά, σύμφωνα με την ψυχογενετική θεωρία, τον τρόπο που αναπτύσσονται οι σχέσεις γονιών και παιδιών και υποστηρίζει ότι αυτό έχει να κάνει με τη ψυχική ωρίμανση των γονέων και την ικανότητά τους να διαχειρίζονται τη συμπεριφορά τους προς τα παιδιά. Θεωρεί ότι στο Μεσαίωνα οι γονείς δεν ήταν συναισθηματικά ώριμοι ώστε να εκλάβουν το παιδί ως ξεχωριστό άτομο και έτσι, εξέλιπε το αίσθημα της παιδικής ηλικίας. Ο De Mause περιγράφει τους τρόπους ανατροφής των παιδιών κατατάσσοντας τους:

α) στον παιδοκτονικό τρόπο (αρχαιότητα έως τον 4^ο αιώνα μ.Χ.), που χαρακτηρίζεται από έντονο σοδομισμό και παιδοκτονία

β) στον τρόπο εγκατάλειψης (4^{ος} έως 14^ο αιώνα μ.Χ.), όπου στηριζόμενοι στην ύπαρξη ψυχής των παιδιών τα εγκαταλείπουν

γ) στον αμφίρροπο τρόπο (15^{ος} έως 17^{ος} αιώνας μ.Χ.), όπου οι γονείς, τα παιδιά που θεωρούν «δαιμονισμένα», τα φασκίζουν σφιχτά ή τα τρομοκρατούν ή τα κακοποιούν

δ) στον παρεμβατικό τρόπο (18^{ος} αιώνας), όπου παρατηρείται μεταλλαγή σχέσεων γονέων και παιδιών. Οι γονείς προσπαθούν να ελέγξουν τη βούληση του παιδιού με απειλές και τιμωρίες

ε) στον κοινωνικοποιητικό τρόπο (19^{ος} έως μέσα 20^{ου} αιώνα), όπου το παιδί εκπαιδεύεται και οι γονείς δεν προσπαθούν να κατακτήσουν τη βούλησή του

στ) στο βοηθητικό τρόπο (τέλος 20^{ου} αιώνα), όπου το παιδί θεωρείται ότι ξέρει καλύτερα αυτό

που του χρειάζεται και συμμετέχουν και οι δύο γονείς στην ικανοποίηση των αναγκών του, χωρίς να προσπαθούν να επιβάλλουν την πειθαρχία τιμωρώντας το (Ντεμώζ, 1974: 22-24).

Σύγχρονες απόψεις

Η Pollock ελέγχει τις θέσεις των προηγούμενων μελετητών και ανιχνεύει τις σχέσεις που είχαν αναπτύξει οι γονείς με τα παιδιά, σε παρελθούσες κοινωνίες, με τις οποίες ο P.Aries δεν ασχολήθηκε. Πιστεύει ότι η θεωρία για διαδεδομένη κακομεταχείριση των παιδιών είναι σε μεγάλο βαθμό απίθανη, ότι οι γονείς πιθανώς τροποποιούσαν τον τρόπο ανατροφής των παιδιών τους σύμφωνα με τις κοινωνικές αλλαγές και στην πλειοψηφία τους πενθούσαν για τον θάνατο των παιδιών τους.

Επιπροσθέτως, η Pollock παραβλέπει τις αλλαγές, που επέφερε η βιομηχανική επανάσταση τις συνθήκες παραγωγής, στο ρόλο της οικογένειας και στη θέση του παιδιού μέσα σε αυτήν. Η παιδική ηλικία, όμως, θεωρείται ο κινητήριος μοχλός για την κοινωνική πρόοδο, με την καθιέρωση της παιδικής φοίτησης και τον περιορισμό της παιδικής εργασίας (Κατσάφαρου, 2008).

Τα τέλη του 20^{ου} αιώνα χαρακτηρίζονται από τεχνολογικές και πολιτικές εξελίξεις που επηρεάζουν τα παιδιά και τους νέους. Η παγκοσμιοποίηση διατηρεί μια περίπλοκη σχέση με το νέο μοντέλο της παιδικής ηλικίας. **Τέσσερις όψεις της παγκοσμιοποίησης** επηρεάζουν άμεσα τα παιδιά:

- α) τα νέα μοντέλα μετανάστευσης
- β) οι προσπάθειες των διεθνών πολιτικών οργανισμών
- γ) η οικονομική παγκοσμιοποίηση
- δ) ο παγκόσμιος καταναλωτισμός

Ο Postman (Postman, 1982: 134-144), παρατηρώντας την επίδραση των νέων τεχνολογιών στα παιδιά, υποστηρίζει ότι οι κοινωνικοτεχνολογικές συνθήκες του 20^{ου} αιώνα δημιουργούν τις συνθήκες εξαφάνισης της παιδικής ηλικίας. Η εγκατάσταση της τηλεόρασης και των υπολοίπων ΜΜΕ στα σπίτια έχει αντικαταστήσει το γραπτό και προφορικό λόγο με ένα συμβολικό κόσμο από εικόνες, σκίτσα, αφίσες και διαφημίσεις που απευθύνονται στα αισθήματα ενηλίκων και ανηλίκων και όχι στη λογική τους. Σύμφωνα με τον Postman, η πρόσβαση των παιδιών στην «αποκλειστική» γνώση των ενηλίκων, μέσω των ΜΜΕ, σημαίνει **την αρχή του τέλους της παιδικής ηλικίας** (Κατσάφαρου, 2008).

Η παιδική ηλικία στον 21^ο αιώνα

Ο 21^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από τη παγκοσμιοποίηση με επικράτηση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στη παγκόσμια οικονομία και τη πολύ μεγάλη κοινωνική ανισότητα. Εμφύλιες συρράξεις και πολεμικές συγκρούσεις παρατηρούνται σε πολλά σημεία του πλανήτη που σε συνδυασμό και με τα ακραία καιρικά φαινόμενα οδηγούν σε μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών. Η πιο ευάλωτη πληθυσμιακή ομάδα αυτών των μετακινήσεων είναι τα παιδιά (Τσουβέλας, 2011).

Στις υποανάπτυκτες χώρες, το παιδί συμμετέχει ως στρατιώτης ή όμηρος στις πολεμικές συγκρούσεις. Αποτελεί το πιο εύκολο θύμα οικονομικής εκμετάλλευσης και στερείται κάθε δυνατότητας εκπαίδευσης και απόκτησης δεξιοτήτων με αποτέλεσμα την κοινωνική του καθήλωση. Σε πολλές περιοχές του πλανήτη, το παιδί είναι ο «αφανής εργάτης» που απασχολείται στα ορυχεία και ως οικιακός βοηθός – υπηρέτης (Τσουβέλας, 2011). Η οικονομική ανέχεια των γονέων του το καθιστά ενέχυρο για την εξόφληση οικογενειακών χρεών. Η σεξουαλική εκμετάλλευση υπό τη μορφή του trafficking ή του αναγκαστικού γάμου με άνδρες μεγάλης ηλικίας είναι η πιο βίαιη και

οδυνηρή εξαφάνιση της παιδικής ηλικίας.

Τα τελευταία χρόνια, στο πλαίσιο της διόγκωσης των μεικτών μεταναστευτικών ροών, παρατηρείται ένας αυξανόμενος αριθμός ασυνόδευτων παιδιών που μόνα τους πορεύονται στο μεγάλο και επικίνδυνο ταξίδι της σωτηρίας από τις εμπόλεμες ζώνες (Τσίππια, 2014).

Όλα τα ανωτέρω συμβαίνουν κατά παράβαση των Διεθνών Συμβάσεων για τα Δικαιώματα του Παιδιού στην υγεία και στη μόρφωση, που απαγόρευαν την εργασία σε παιδιά κάτω των 15 ετών. Αυτές οι παραβιάσεις, όμως, άρχισαν να θεσμοθετούνται με την ψήφιση νόμων ακόμη και στις ανεπτυγμένες χώρες και επιτρέπουν την εργασία σε παιδιά 13 ετών και άνω, ιδίως σε περιπτώσεις μερικής απασχόλησης και ευέλικτες μορφές εργασίας.

Άξια αναφοράς είναι τα ακόλουθα στοιχεία:

- 100 εκατομμύρια παιδιά φέτος δεν θα πάνε σχολείο επειδή εργάζονται (ΔΟΕ, 2007)
- 246 εκατομμύρια παιδιά ηλικίας 5-17 ετών στον κόσμο εργάζονται ήδη
- 200-500 χιλιάδες ανήλικες ιερόδουλες εργάζονται στην Ευρώπη (ΟΗΕ, 2009)
- 1.000 ασυνόδευτα παιδιά εισέρχονται ετησίως στη χώρα μας ως πρόσφυγες (Τσίππια, 2014)
- 1-2 εκατομμύρια παιδιά, κάθε χρόνο, πέφτουν θύματα ενός διεθνούς δουλεμπορικού μηχανισμού προώθησης για σεξουαλική εκμετάλλευση και καταναγκαστική εργασία, με τζίρο πολλών δισεκατομμυρίων δολαρίων (Unicef, 2016)

Βιβλιογραφικές παραπομπές:

- Μακρυνιώτη Δ.,(2001) (επιμ.), *Παιδική ηλικία*, Νήσος, Αθήνα.
- Παπασιμάκη, Α., (2008), *Η αφήγηση της Παιδικής ηλικίας ως «Αγαθό» και «Μέσο Αποκλεισμού» στον Κοινωνικό Τόπο και Χρόνο*, στο Δασκαλάκης Δ., *Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και παιδική ηλικία*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Goldson, B., (1997), *Childhood- An Introduction to Historical and Theoretical Analysis*, ed. *Childhood in Crisis?*, London.
- Αριές, Φ., (1990), *Αιώνες Παιδικής ηλικίας*, Γλάρος, Αθήνα.
- deMause, L.I., (2001), “*The Evolution of Childhood*” στο L.I. deMause (εκδ.) *The History of Childhood: The untold History of Child Abuse*, Bellew Publishing, London.
- Ντεμώζ, Α., (1974), *Η εξέλιξη της παιδικής ηλικίας*, στο Ντεμώζ Α. (επιμ), *Ιστορία της παιδικής ηλικίας*, Θυμάρι, Αθήνα.
- Κατσάφαρου, Α., (2008), *Κοινωνικοϊστορική προσέγγιση της φτώχειας στην παιδική ηλικία, στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, στο Δασκαλάκης, Δ., *Φτώχεια και Κοινωνικός αποκλεισμός και Παιδική ηλικία*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Postman, N., (1982) : *Η εξαφάνιση της παιδικής ηλικίας* στο Μακρυνιώτη, Δ., (επιμ.), *Παιδική ηλικία*, εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2001.
- Τσουβέλας, Γ. (2011), *Παιδική Εργασία*, στο Ο. Γιωτάκος, Μ.Τσιλιάκου & Α.Τσίτσικα (επιμ.εκδ.), *Κακοποίηση Παιδιού και Εφήβου*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα.
- Τσίππια, Π. (2014). *Η ενσωμάτωση των ασυνόδευτων παιδιών στη χώρα ασύλου*. Αθήνα: Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης ΚΒ Εκπαιδευτική Σειρά.
- Δασκαλάκης, Δ.,(2009), *Εισαγωγή στη Σύγχρονη Κοινωνιολογία*, Παπαζήσης, Αθήνα.
- Navarro, A., (2007), *Neoliberalism, Globalization and Inequalities-Consequences for Health and Quality of Life*, Baywood Publishing Company, Inc, NY.
- Μπάουμαν, Ζ.,(2004), *Η Εργασία, ο Καταναλωτισμός και οι Νεόπτωχοι*, Μεταίχμιο, Αθήνα.

Διαδικτυακές Πηγές:

Παγκόσμια Έκθεση του ΟΗΕ για την Εμπορία Ανθρώπων (12 Φεβρουαρίου 2009).

<http://www.unric.org>

Child Labour Platform (CLP). Tackling Child Labour in Supply Chains. (Geneva, 2013).

<http://www.ilo.org>